

DOES אמת ויציב SERVE A DUAL FUNCTION?

We may be able to learn more about the character of the ברכה of אמת ויציב by examining the rules concerning the earliest time and the latest time to recite both קריאת שמע and תפלה (שמונה עשרה).

שלחן ערוך אורח חיים סימן נח'—דיני ק"ש וברכותיה . א זמן קריאת שמע של שחרית משיראה את חבירו הרגיל עמו קצת ברחוק ד' אמות וכירנו; ונמשך זמנה עד סוף ג' שעות שהוא רביע היום. ומצוה מן המובחר לקרותה כוותיקין (פירוש—תלמידים. ורש"י פי' אנשים ענוים ומחבבים המצות) שהיו מכוונים לקרותה מעט קודם הנץ החמה (פירוש—יציאת החמה כמו הנצו הרמונים, [שיר השירים, ו, א; ז, יג]) כדי שיסיים קריאת שמע וברכותיה עם הנץ החמה ויסמוך התפלה מיד בהנץ החמה. ומי שיוכל לכוין לעשות כן שכרו מרובה מאד: הגה שיעור הנץ החמה הוא כמו שיעור שעה אחת קודם שיעלה כל גוף השמש על הארץ.

שלחן ערוך אורח חיים סימן פט'—הלכות תפלה וזמנה. א זמן תפלת השחר מצוותה שיתחיל עם הנץ החמה כדכתיב יראוך עם שמש. אם התפלל משעלה עמוד השחר והאיר פני המזרח יצא; ונמשך זמנה עד סוף ד' שעות שהוא שלישי היום. ואם טעה או עבר והתפלל אחר ד' שעות עד חצות אע"פ שאין לו שכר בתפלה בזמנה שכר תפלה מיהא איכא: הגה ואחר חצות אסור להתפלל תפלת שחרית (ב"י בשם הרשב"א פרק תפלת השחר).

What we learn from these two excerpts is that the earliest time to recite קריאת שמע is significantly earlier than the earliest time to recite תפלה (שמונה עשרה) and that the latest time to recite קריאת שמע is until the end of the third hour, a quarter of the day, while the latest time to recite תפלה is until the end of the fourth hour, a third of the day. Despite the fact that קריאת שמע can be recited significantly earlier than תפלה we learn in שלחן ערוך אורח חיים סימן נח' that we defer reciting קריאת שמע until הנץ החמה so that we recite קריאת שמע just before תפלה. This practice is one instance when we do not follow the rule of זריזים מקדימים למצוות. The משנה ברורה explains why this practice began:

שלחן ערוך אורח חיים סימן נח' סימן קטן ו'— שהיו מכוונים. כי עיקר מצות תפילה לכתחילה הוא מעת התחלת הנץ מדכתיב יראוך עם שמש, וכמו שנתבאר לקמן בסימן פ"ט; ואם היו מתחילין לקרותה משיכיר את חברו היה הרבה בין זה השיעור ובין הנץ, והיה להם להתאחר אחר ק"ש ולהמתין עד שתנץ החמה ולא היו סומכין גאולה לתפלה לכן היו מכוונים לקרותה סמוך להנץ החמה ולגומרה עם הנץ:

The משנה ברורה explains that if קריאת שמע is recited at the first moment that it is

permitted to be said, there will be a substantial break between the recitation of קריאת שמע and the recitation of תפילה. This would result in the congregation failing to fulfill its obligation of סמיכת גאולה לתפלה.

This explanation by the משנה ברורה can be challenged from a point he makes elsewhere.

שלאחר ערוך אורה חיים סימן סז'—דין ספק אם קרא ק"ש. ובו סעיף אחד: א ספק אם קרא קריאת שמע חוזר וקורא ומברך לפניו ולאחריה אבל אם יודע שקראה אלא שמסופק אם ברך לפניו ולאחריה אינו חוזר ומברך:

משנה ברורה סימן סז' ס"ק ג'—ומברך – לכאורה כל זה דוקא בשלא עבר זמן ק"ש אבל בעבר זמן של ג' שעות שוב אינו מברך לא לפניו ולא לאחריה מחמת ספק דתו ה"ל ספיקא דרבנן. אבל זה אינו דומן זכירת יציאת מצרים נמשך אח"כ ג"כ, וכמו שכתב המגן אברהם לקמן בסימן ע' א"כ הוא חייב עדיין עכ"פ בברכת אמת ויציב עד שעה ד', וכדלעיל בסימן נ"ה, ומכאן והלאה לא תיקנו ע"ז ברכה אבל יאמר מחמת ספק איזה פסוק של יציאת מצרים [ש"א סימן י' ע"ש]. איתא בש"ס דף י"ג ע"ב שאם אמר הלכה שמוזכר בה יציאת מצרים יצא ידי המצות עשה של הזכירה. וכתב המ"א ונראה לי דכל שכן אם אמר שירת הים דיצא; והחתם סופר פליג על זה דבקרא כתיב למען תזכור את יום צאתך וגו' ולא די במה שיזכור שעבר הים. והסכים עמו הגאון רבי עקיבא איגר בחידושי עיין שם. ואם יוצא ידי הזכירה בהרהור עיין בבאר היטב בשם הבית יעקב ובפמ"ג מסתפק בזה ובשאנת ארי' סימן י"ג האריך להוכיח מש"ס ומסיק דאינו יוצא ידי חובה בהרהור.

The משנה ברורה concedes that the ברכה of אמת ויציב can be recited in the fourth hour, after the deadline to recite קריאת שמע. This means that the ברכה of אמת ויציב has a multiple personality. It is one of the ברכות of קריאת שמע and it is the ברכה that must be recited just before שמונה עשרה. How did this evolve? The משנה ברורה does not consider the possibility that there were individuals who recited קריאת שמע at the first moment when it was permitted to do so. Those individuals would then wait until הנז' החמה in order to recite תפילה. Because of the break between the time they completed קריאת שמע and recited תפילה, they needed a vehicle by which to repeat זכירת יציאת מצרים just before reciting תפילה. אמת ויציב was that vehicle. When the practice to recite קריאת שמע at the first moment when it was permitted to do so was discontinued in favor of delaying the recitation of קריאת שמע until just before שמונה עשרה, חז"ל combined both practices and gave אמת ויציב a dual personality. The result is that today we fulfill our obligation of זכירת יציאת מצרים by reciting the פרשה of ויאמר and the ברכה of אמת ויציב.

TRANSLATION OF SOURCES

'שלהן ערוך אורה חיים סימן נה'-The first moment that one can recite Kriyat Shema in the morning is when one can recognize a person with whom he is somewhat familiar from a distance of four Amot (an Ama=18 inches). The deadline for reciting Kriyat Shema in the morning is the end of the third hour which is equal to one-quarter of the day. The Mitzvah is best performed like the Vatikin (zealots) (meaning: students. Rashi explains: people who are humble and have great love for the Mitzvot). It was their practice to recite Kriyat Shema just moments before the first rays of sun are visible so that they complete the recitation of Kriyat Shema and its Brachot when the first rays of sun appear. In that way they can juxtapose the recitation of Kriyat Shema with Shmona Esrei. If one can follow this practice, his reward will be very great. Ramah: The way to calculate what is considered to be the first rays of sun is by subtracting one hour from sunrise.

'שלהן ערוך אורה חיים סימן פט'-The time to recite Shmona Esrei in the morning begins with the visibility of the first rays of the sun as it is written: They will greet you with the rise of the sun. If someone recited Shmona Esrei earlier, at the first light and faced the east, he fulfilled his obligation. The deadline for reciting Shmona Esrei is the end of the fourth hour which is equal to one-third of the day. If he erred or recited Shmona Esrei after the fourth hour but before half the day, even though he is not rewarded for praying within the time limits, he still receives reward for reciting Shmona Esrei. RAMAH: After half of the day it is not permitted to recite the Shmona Esrei of Schacharit.

'משנה ברורה שלהן ערוך אורה חיים סימן נה' סימן קטן ו'-The best time to recite Shmona Esrei is from the time the first rays of sun are visible as it is written: They will greet you with the rise of the sun, as it is explained in Siman 89. If one recites Kriyat Shema at the first moment when it is permitted to do so, which is when one can recognize a friend from 4 Amot away, there is a long break between the recitation of Kriyat Shema and its Brachot and Shmona Esrei. One then has to wait for the first rays of sun to be visible. This causes a break between reciting the Bracha on Geula and the recitation of Shmona Esrei. That is why the practice began to delay reciting Kriyat Shema until just before the first rays of sun are visible so that one can finish Kriyat Shema and its Brachot just as the time to recite Shmona Esrei begins.

'שלהן ערוך אורה חיים סימן סז'-If one is in doubt as to whether one recited Kriyat Shema, one should repeat Kriyat Shema together with the Brachot before and after Kriyat Shema. But if one is sure that he read Kriyat Shema but is not sure whether he recited the Brachot before and after Kriyat Shema, he does not have to repeat the Brachot.

משנה ברורה סימן סז' ס"ק ג' -The Shulchan Aruch is explaining how to proceed if it is still within the first 3 hours of the day but if it is after the first three hours of the day, one does not recite the Brachot before and after Kriyat Shema because the doubt concerns fulfilling a Rabbinical decree. However, concerning the last Bracha which involves remembering the Exodus from Egypt, the rule is different as the Magen Avrohom wrote in Siman 70; one is still obligated to recite the Bracha of Emes V'Yatziv even in the fourth hour. This is repeated by the Magen Avrohom in Siman 68. After the fourth hour, if one is not sure that one has fulfilled his obligation to remember the Exodus from Egypt, he does so without a Bracha. In place of reciting a Bracha one should recite a verse from the Torah that refers to the Exodus from Egypt. This is based on what we learned in Masechet Brachot Daf 13 side 2 that if one recites a Halacha that involves the Exodus from Egypt, one has fulfilled his obligation to remember the Exodus from Egypt. Based on this, the Magen Avrohom wrote that reciting the Shira is enough to fulfill one's obligation. The Chasom Sofer disagrees with the position of the Magen Avrohom because the verse states: in order to remember the day you left Egypt. It is therefore not enough to remember the splitting of the sea that occurred seven days later. The Gaon, Rabbi Akivah Eiger in his responsa agrees with the Chasom Sofer. As to whether one can fulfill his obligation to remember the Exodus from Egypt just by thinking about it, check the comments of the B'Air Haitaiv in the name of the Beis Yaakov and the Pri Migadim who raise doubts about doing so. The Sha'Gas Aryeh writes in length about this issue and concludes that one does not fulfill one's obligation to remember the Exodus from Egypt through thought alone.

SUPPLEMENT

זמן קריאת שמע שחרית A look at some issues involving

תשובות רב נטרונאי גאון – ברודי (אופק) אורח חיים סימן כד

וששאלתם שיש בתי כנסיות שמתקבצין הצבור ואומרין פרשיות שבספר תלים בשבת, ובימים טובים וראש השנה ויום הכפורים מוסיפין פרשיות, ועד שהצבור מזמרין מתחילין תלמידין ושונין ודורשין ועוסקין בתורה עד קרוב לשתי שעות ואחר כך מתפללין, מהו לעשות כן: מאחר שהגיע זמן קריאת שמע מותר להתחיל ולשנות קודם שקבל עליו עול מלכות שמים, אי לא.

כך הראונו מן השמים, שישראל שמשכימין ובאין לבתי כנסיות בשבתות ובימים טובים ולומדים, מדה יפה הן עושין. וכך מנהג בבבל מתחלת גלות ראשונה, שכיון שגלו לבבל ונתמעט התלמוד ובטלו הלומדים והמלמדים מצער גלות, נתקבצו בני ישראל אצל נביאים ובעלי תורה, אמרו להם: אנו אין בדינו לא משנה ולא תלמוד לשנות בלילה, ויש עלינו טורח מחיה ופרנסה, בשבתות וימים טובים מיהא שיש לנו פנאי – נשב בטל ונישן כל הלילה. תקנו להשכים לבתי כנסיות ולומדין עד שחרית, והסכימום על מנהג דוד מלך ישראל שכתוב בו (תה' קיט, סב) חצות לילה אקום להודות לך.

אגרות משה אורח חיים חלק א סימן כד – בענין זמן קריאת שמע

א' דחנוכה תשי"ז. מע"כ ידידי מו"ה ר' שלום הלוי קוגעלמאן שליט"א.

בדבר זמן ק"ש בשחרית הנה מנהג רוב מקומות שבדינותינו רייסן וליטא וכן מנהג הישיבות היה עד שלש שעות מנץ החמה כשיטת הגר"א והגר"ז וכן הוא העיקר לדינא בכל הענינים ורק יחידים היו מחמירין לעצמן עד ג' שעות מעלות השחר, ובלוח יש לקבוע כעצם הדין. ומנחה אין להתפלל אחר שקיעה רק בשעת הדחק יכולין לסמוך על המקילים. עיין במ"ב סי' רל"ג. ולענין מוצאי שבת מפני החומר יש להחמיר כר"ת. וכן יראה ידידי בכל המקומות במ"ב שדעתו נוטה כהגר"א והרבה ראשונים סוברין כן. ולכן איני רוצה להכנס בפלפול בענין זה כי מה אנחנו להכריע בין הרים גדולים אבל הגר"א הוא בתראה והסכימו עליו כל העולם שהוא גדול טובא וראוי להכריע וא"כ הלכה כבתראה ובפרט שגם הגרש"ז סובר כן. ומש"כ ידידי שלתינוק שנולד אחר שקיעה דסוף שבת שהיו נוהגין למול בשבת, ודאי הוא

שלא כהראוי שהעיקר לדינא כהגר"א והגרש"ז שנמצא שהוא ספק איסור מלאכה והראוי לענין זה להחמיר כחומר ב' השיטות.

ומש"כ ידידי שהלוח של הישיבה אינו מדוקדק, הנה הוא בדיוק גדול ונכתב על דעתו. והטעם דהחצות של היום שהוא כשבא השמש באמצע הדרום שוה לעולם, אבל שני הצאי היום אינם שווים רק איזה ימים בשנה ולפעמים חצי הראשון גדול ולפעמים חצי האחרון. ולכן בין לקולא בין לחומרא מסתבר שנחלקו שש שעות עד חצות ושש שעות מחצות עד הערב. ולכן מש"כ ידידי שהוא שבשתא וטעות לא דבר נכונה שהוא אמת גמור וליכא ע"ז שום קושיא.

ומה שכותב ידידי ראייה מהרבה שמתפללין מנחה הרבה זמן אחר שקה"ח, ברור שהוא שלא כדין שהרי מתפללין גם אחר צאת הכוכבים אף לר"ת, כי גם לר"ת באופק דכאן הוא לכל היותר אינו מגיע לשעה, ורק להחמיר בעלמא מצד קדושת השבת שחמור מאד טוב להחמיר במוצאי שבת יותר מהדין ומטעם זה אין מקפידין להמתין כפי השבון של שעה וחומש זמניות אבל ודאי מהראוי להחמיר וכמו שנוהגין אנו בהישיבה אבל אינו מהדין, ואיך אפשר להקל להתפלל מנחה אז, וגם מביא קלקול גדול שמקילין מצד זה בהכנסת שבת, לכן אין להביא ראייה מהם. ומה שהביא מספר מלמד להועיל לא נכון כלל.

ומה שכותב ידידי שאביו הרב שליט"א העיד שבעלים איילאנד היה רואה הרקיע מזהיר הרבה יותר משעה וחומש אחר שקה"ח, אינו הוכחה שהוא קודם צה"כ, עיין בירושלמי ריש ברכות שאחר צה"כ עדיין יש אור גדול דקורא לזה חמה נתונה באמצע הרקיע. וגם בגמ' ריש ברכות אמר משעה שהעני נכנס לאכול פתו במלח, ועני וכהן חד שיעורא הוא שהוא צה"כ כדפרש"י, ופי' שם שנקט עני הוא משום שאין לו נר להדליק, א"כ מפורש שאחר צה"כ עדיין יש אור שא"צ אז נר, ועיין בתוס' שם שהקשו שעני מתי יתפלל דהא זמן אכילתו היינו זמן ק"ש, וכיון שבא זמן ק"ש אסור להתחיל בסעודה עד שיתפלל, ותירצו דזמן ק"ש הוא קודם לזה בשיעור שיכול לקרות שמע ולהתפלל, ונמצא שאחר צה"כ יש עדיין אור עד אחר שיתפלל ויאכל שהוא ערך עשרים מינוט שע"ז יש הכרח ואפשר שיש אור ליותר זמן. ובכלל קשה לבטל בזה מה שרואין אף מחוץ לעיר כוכבים הרבה בפחות משעה אחר שקיעה. אבל ודאי ראוי להחמיר במוצאי שבת כדלעיל. ידידו,

משה פיינשטיין

להבין את התפלה

פניני הלכה ח"א הלכות קריאת שמע – 6 – זמן קריאת שמע בבוקר

Rabbi Eliezer Melamed, currently Rosh Yeshiva at Yeshiva Gedolah in Bet-El, Israel

נאמר בתורה (בפרשת קריאת שמע דברים ו, ז): "בשכבך ובקומך", ומכאן אנו למדים שאת קריאת שמע של הלילה ניתן לקרוא בכל משך הזמן ששוכבים, היינו בכל הלילה, אך את קריאת שמע של היום צריך לקרוא בשעה שקמים. לא בשעה שעומדים, דהיינו במשך כל היום, אלא בשעה שקמים מן השינה, בתחילת היום.

והואיל ויש המקדימים לקום עם אור ראשון ויש המאחרים וקמים רק לאחר כשלוש שעות (המדובר בשעות זמניות), קבעו חכמים שזמן קריאת שמע הוא בכל שלוש השעות הראשונות של היום, אולם מי שאיחר וקרא את קריאת שמע לאחר שלוש שעות לא יצא ידי חובתו, הואיל והקריאה צריכה להיות בזמן הקימה מן השינה ולא לאחר מכן (ברכות ט, ב).

אלא שנחלקו הפוסקים בשאלה ממתי מתחילים למנות את שלוש השעות. לדעת המגן אברהם שלוש השעות מתחילות מעמוד השחר, היינו מן האור הראשון הנראה במזרח, ואילו לדעת הגאון מווילנא שלוש השעות מתחילות כשעה ושתים עשרה דקות מאוחר יותר, היינו משעת הנץ החמה, השעה שבה מתחילה השמש להיראות.

וכמובן שאם ישנו הבדל בתחילת זמן שלוש השעות ישנו הבדל גם בסופן, ועל כן מוצאים אנו בלוחות השנה שני מועדים לסיום זמן קריאת שמע, המוקדם יותר הוא על פי המגן אברהם והמאוחר על פי הגאון מווילנא.